

NOVA CIVITAS

DE SIENJAAL-REPLIEKEN

Kan alleen vadertje staat moeder aarde redden ? **Bedenkingen omtrent het ecologisch contract in "Het Sienjaal"**

Boudewijn Bouckaert

1. Vaagheid : het recept van politiek opportunisme

De passages in Het Sienjaal die de ecologische aspecten behandelen (nl. De Analyse 5.5 Ecologisch, blz. 69-77, Het ecologisch contract, blz. 95-103), ontsnappen niet aan de algemene kritiek op dit manifest. Ook in deze passages wemelt het van doodoeners, vage voorstellen en opeenstapeling van ongedefinieerde termen. Progressiviteit, aldus de auteurs, heeft niets te maken met verbaal geweld (HS : 31). Wanneer we deze uitspraak op dit document toepassen, dan kan Het Sienjaal wellicht het Guinness record book halen inzake conservatisme. Om een voorbeeld van vaagheid te geven :

"De eindigheid van de bronnen en de omvang van sommige milieuproblemen noopt tot snel ingrijpen, maar de tijdshorizon moet op een "open wijze" opgetekend zijn. Iedere partij moet de kans krijgen zich op een realistische termijn in te schakelen, op basis van een duidelijke agenda, met aandacht voor sociaal-economische bekommernissen (HS : 98)."

Elke stelling in deze passage wordt derhalve onmiddellijk weggenueanceerd : het beleid van duurzame ontwikkeling moet snel worden doorgevoerd, maar op een open wijze; dat beleid moet gebaseerd zijn op een duidelijke milieugenda, maar mag geamendeerd worden met sociaal-economische bekommernissen.

Dit soort "flexibiliteit" in de voorstellen laat toe de diverse gebruikers van het manifest alle toonaarden aan te houden, naargelang de voorkeuren van het publiek waar Het Sienjaal-liedje wordt gezongen. Voor een groen publiek kan men bv. een drastische inperking van de hout-import van bepaalde bedreigde, vnl. tropische, houtsoorten verdedigen. Voor een publiek van werkgevers en werknemers uit de houtimport en houtverwerkende nijverheid kan men wijzen op de mogelijkheden om

deze reducties eindeloos in de tijd te spreiden en om de getroffen van de houtimportrestricties te paaien met het manna van de bodemloze subsidiepot.

Met dergelijke vaagheden kan men alleen maar gissen naar de werkelijke draagwijdte van de politieke voorstellen. Het Sienjaar draagt bijgevolg weinig of niets bij tot een rationele discussie in Vlaanderen omtrent de mogelijke politieke opties op middellange termijn. Het is een flexibel instrument dat alle ruimte geeft aan het meest platvloerse politieke opportunisme.

2. Een contract : what's in a name ?

Het Sienjaar verpakt zijn vage politieke voorstellen in zogenaamde "contracten". Het ecologisch contract is er een van. Het gebruik van deze termen is echter bijzonder misleidend. Vooreerst wordt contract in een dubbele betekenis gebruikt : enerzijds zijn er de politieke voorstellen, voorgesteld als een reeks contracten (ecologisch, economisch, cultureel, Vlaams, mondiaal, enz.); anderzijds spreekt men in "de analyse" over het sociaal-economisch contract van na W.O.II (HS : 35). Hier wordt gedoeld op het politiek compromis, dat in de onmiddellijke naoorlogse jaren tussen arbeidersbeweging en werkgevers en zelfstandigen werd bereikt en waaruit de zogenaamde welvaartstaat ontstond. De consensus, waarop dit compromis stoelde, was overigens niet zo groot als doorgaans wordt beweerd.

Het ACV bijvoorbeeld, dat zich nu in de gesprekken rond Het Sienjaar heeft geëngageerd, bekritiseerde nog tot in 1948 de te grote staatstussenkomst bij de RMZ (nu RSZ) en wilde terug naar het systeem van de vrije mutualiteiten (Van den Brande 1997 : 66). Een politiek compromis, zoals het naoorlogse sociale zekerheidspact, is echter geen contract in de traditionele zin van het woord. In onze juridische traditie spreekt men van een contract wanneer twee of meer behoorlijk geïnformeerde personen een overeenstemming bereiken omtrent handelingen en zaken die binnen hun legitiem domein liggen (bv. eigen arbeid, eigen vermogen). In de zogenaamde sociaal-economische pacts beslissen de tenoren van competitieve sociale elites welke regelen en verplichtingen zij via staatsdwang aan hun leden zullen opleggen. Het "sociaal contract" van de sociale zekerheid is hier een duidelijk voorbeeld van : de vakbonds- en werkgeverselite kwamen onderling overeen onder welke voorwaarden zij hun respectievelijke achterban in een gecentraliseerd systeem van sociale verzekeringen zouden brengen. Noch de individuele werknemers, noch de individuele werkgevers gaven hier hun toestemming in de klassieke, contractuele betekenis.

Het gebruik van de term "contract" is nog meer misleidend wanneer het slaat op de diverse politieke voorstellen. Wellicht werden de auteurs hierbij geïnspireerd door Riccardo Petrella's "Grenzen aan de Concurrentie" (1994). Ook dit boek dient ons een reeks "mondiale contracten" op (voor basisbehoeften, cultureel, democratisch, aarde). Wat hier onder contract moet worden begrepen blijft al even duister. Petrella zegt dat de mondiale contracten moeten berusten "op de bewuste keuzes van alle betrokken actoren, in het besef van de noodzaak om haast te maken, maar met een lange-termijn perspectief (tenminste één generatie) en met een gevoel voor prioriteiten" (Petrella, 1994 : 173).

Nemen we dit letterlijk, dan behoeven Petrella's "contracten" een unanieme instemming van de wereldbevolking. Dit zal wellicht niet de bedoeling zijn. Ons vermoeden is veeleer dat het contractualistisch taalgebruik van Petrella en Het Sienjaal een zuiver retorische waarde heeft : men heeft het in feite over politieke voorstellen, maar het contractueel kleedje waarin ze werden gestopt, suggereert dat ze berusten op de stilzwijgende consensus van iedereen.

Het kan nochtans anders. Zowel in de juridische traditie als in de politieke filosofie heeft de term contract een vrij heldere betekenis. Zoals reeds gezegd, hebben juristen het daarbij over daadwerkelijke wilsovereenstemmingen tussen partijen omtrent hun rechtmatig domein. In de politieke filosofie spreekt men over het (sociaal) contract als een hypothetisch contract : wat zouden de burgers als instellingen verkiezen, indien zij, vanuit een situatie zonder instellingen (de "natuurtoestand") via vrije overeenstemming hun instellingen zouden mogen kiezen ? Deze politiek-filosofische vraagstelling is een legitieme vorm om stellingen omtrent politieke systemen te beargumenteren. De discussie over de optimale constitutie van een samenleving in termen van een sociaal contract vereist dat de auteur terzake zijn premissen omtrent de kwaliteiten van de deelnemers aan het hypothetisch contract verduidelijkt. Thomas Hobbes deed dit door de overlevingsdrang als primaire drijfveer aan te duiden; John Rawls deed dit door te wijzen op de maximin-strategie en de "veil of ignorance"; John Locke deed dit door te wijzen op de aangeboren "sense of justice" van de sociaal-contractuele partners. Het Sienjaal, dat pretendeert ons sociaal contract van de toekomst te willen zijn, doet nog niet eens de moeite om de term "contract" zelf te verduidelijken. Hoe zou men dan een goed onderbouwde contractualistische visie op de samenleving mogen verwachten ?

3. Geen selectieve milieupaniek

Wetenschappelijk onderzoek heeft ons sinds de laatste decennia meer en meer inzicht verschaft in de samenhang tussen het menselijk handelen en de toestand van moeder aarde. Iedereen die enigszins begaan is met het "bonum commune" van de mensheid, heeft inderdaad de plicht de politieke consequenties te trekken uit wetenschappelijk stevig onderbouwde verbanden tussen menselijk productief en consumptief gedrag en niet-regenereerbare milieudegradatie. Dit inzicht onttaardt dikwijls in een anti-humanistische schertsfilosofie, waarbij de verhouding van mens en natuur als een zero-som-spel wordt gezien. Elke expansie van de menselijke activiteit is een aanslag op de natuur; herstel van de natuur kan slechts via een inkrimping van menselijke activiteit. Deze zero-som-visie klinkt bijvoorbeeld ook door in de beroemde formule van Paul Ehrlich, $I = PAT$, nl. de impact op het milieu is een resultante van de bevolking (Population), welvaart (Affluence) en de technologie (Technology) (P. Ehrlich and A. Ehrlich, 1990). Dat de vooruitgang van de technologie het impact op het milieu kan doen verlichten wordt in deze formule uitgesloten; dat gestegen welvaart de aanslag op natuurlijke hulpbronnen en op de bio-diversiteit kan doen verminderen, zou eveneens onverzoenbaar zijn met Ehrlich's formule.

Dit anti-humanistisch uitgangspunt bevordert een vooringenomen houding tegenover de dikwijls zeer tegenstrijdige resultaten van het wetenschappelijk empirisch

milieuonderzoek. Men is geneigd alleen aan die resultaten, die de anti-humanistische vooropstelling bevestigen, geloof te hechten. In het verlengde van deze anti-humanistische vooringenomenheid ligt de bureaucratische vooringenomenheid. Resultaten die een steeds grotere overheidsinterventie justifiëren, worden systematisch in het voetlicht geplaatst, wijl de andere worden doodgewezen. Het Sienjaar lijkt ook in dit bedje ziek te zijn.

De bewijzen voor het broeikas-effect, aldus Het Sienjaar, overtuigen langzamerhand de grootste sceptici (HS : 71). Deze bewering moet genuanceerd worden. Zo wijzen de metingen van laag-troposferische atmosferische temperatuurschommelingen via satellieten in de periode van 1979 tot april 1994 op het tegenovergestelde van het broeikas-effect, nl. een afkoeling van 0,13 Celsiusgraden (R.W. Spencer, J.R. Christy, N.C. Grody : 1990; J.R. Christy, R.T. McNider : 1994).

De metingen in de Arctische regio wijzen op een stijging van 1.03° C over de laatste honderd jaar. Gedurende de laatste vijftig jaar, de periode van de grootste CO₂-uitstoot, is de temperatuur in Arctica echter met 0,88° gedaald. In een computersimulatie over de effecten van een uitstel van anti-broeikasmaatregelen met 10 jaar, werd geconstateerd dat dergelijk uitstel geen enkel effect zou hebben op de temperatuur op aarde (M.E. Schlesinger and X. Jiang : 1991). Roger Revelle, de milieu-mentor van USA-vice-president Al Gore, meende dan ook te mogen stellen dat "the scientific evidence for greenhouse warming is too uncertain to justify drastic action at this time" (CEI, 1997). Ook recente enquêtes door de Gallup organisatie en Greenpeace kwamen tot het besluit dat er geen wetenschappelijke consensus is omtrent de stelling dat menselijke activiteiten aanleiding zullen geven tot een apocalyptische opwarming van de Moeder Aarde atmosfeer.

De vervuiling van de lucht, de waterlopen, het grondwater en de bodem neemt altijd toe, aldus Het Sienjaar (HS : 72).

Wat Vlaanderen betreft wordt deze pessimistische stelling niet bewaarheid. Uit de rapporten van de Vlaamse Milieumaatschappij van 1995 en 1996 blijkt dat er op verscheidene vlakken sprake is van een geleidelijke verbetering. Voor de biologische waterkwaliteit (aanwezigheid ongewervelden) bv. werd in vergelijking met 1989 voor 2/3 van de waterlopen een status-quo, voor 23,3% een verbetering, voor 9,6% een verslechtering gemeten. De gewone waterkwaliteit (chemische kwaliteit) werd t.o.v. 1990 voor 25% van de gevallen een verbetering, voor 16% een verslechtering gemeten (VMM waterkwaliteit 1996 : 176-177). Inzake lozingen werd t.a.v. 1995 voor de 960 gecontroleerde bedrijven voor iedere parameter, behalve voor de zwevende stoffen, een daling van de geloosde vracht genoteerd (VMM Lozingen in het water 1996 : 11). Inzake luchtkwaliteit worden de door de EU gestelde richtwaarden gehaald. Voor loodconcentratie en dioxinen is er sprake van aanzienlijke daling tegenover 1993-94 (VMM Luchtkwaliteit 1995-96 : 105-107).

Wat de landen met een markteconomie betreft, is er van de periode 1970-1985 sprake van een drastische afname van de luchtvervuiling zowel voor de emissies vanuit vervoer, als vanuit de stationaire bronnen (ovenverbranding, huisverwarming). Deze daling is significant. Zo viel de totale emissie in de VSA van

190,3 miljoen metriek ton op 133 miljoen metriek ton, een daling van ongeveer 31%. Dit alles niettegenstaande de toegenomen bevolking, de toegenomen welvaart en het toegenomen verkeer(OESO Environmental Data Compendium, 1989, 21-29). Ook inzake de waterkwaliteit werd in de meeste landen met een markteconomie een merkwaardige verbetering bereikt (US Bureau of the Census, 1989 : 191; United Nations Environment Programme, 1987 : 37, 52, 56-59; OESO, 1987 : 61-67).

De verbeteringen inzake lucht- en waterkwaliteit in markteconomieën staan in schril contrast met evoluties in socialistische landen.

In China nam de vervuiling tussen 1970 en 1980 enorm toe (Jing-Neng Li : 1990). Tussen 1970 en 1988 namen de lozingen van vervuild water in de toenmalige USSR toe van 35 tot 150 miljoen m³ (Lukianenko 1989). Sinds de schuchtere introductie van het door het Sienjaar zo verfoeide "kapitalisme" in Rusland, is de milieuvervuiling er echter gedaald. De meest vervuilende bedrijven werden gesloten en de luchtvervuiling daalde met 10% gedurende de laatste jaren (USSR State Committee on Statistics 1984). Voor Het Sienjaar liggen de zaken echter totaal omgekeerd. Volgens hen ligt niet de "opbouw van het socialisme" in de Sovjet Unie aan de basis van de ecologische rampspoed, maar juist de ineenstorting ervan : (HS : 165). Het nucleaire ongeval in Tsjernobil zal waarschijnlijk, in de ogen van Het Sienjaar, het gevolg zijn van de eerste kapitalistische perversies in het systeem.

Het is geenszins de bedoeling met deze voorbeelden de indruk te wekken dat alles naar wens verloopt met de reductie van de milieuvervuiling. De geciteerde voorbeelden tonen echter aan dat er omtrent sommige aangekondigde milieurampen zeer ernstige wetenschappelijke twijfels bestaan. Het Sienjaar lijkt echter deze twijfels te negeren omdat het niet in zijn kraam past : het moet met het milieu altijd maar slechter en slechter gaan teneinde de roep naar een almachtige overheid te versterken.

4. Milieu en politiek : een foute analyse

Het Sienjaar mikt op een zeer breed en dus heterogeen front. Dat verklaart wellicht de vaagheid in vele voorstellen. Een front behoeft echter, voor zijn cohesie, ook een vijand aan wie alle kwalen van de wereld kunnen worden toegeschreven. Wie die vijand is, wordt evenmin duidelijk omschreven. Hij wordt hoogstens in wisselende gedaantes ten tonele gevoerd en met vage termen bedacht. Zo wordt gesproken over de nieuwe economische orde met ontvetting van de staat en deregulering (HS: 16), de arrogante neo-liberale fractie van de VLD (HS : 26), de liberaal-conservatieve burgermanifesten van Guy Verhofstadt (HS : 7), het enggeestige individualisme (HS : 69), de vrije concurrentie (HS : 14), de ver-ikking (HS : 14), de individualistische samenleving (HS : 20), het statenloze kapitaal (HS : 77), het totalitaire kapitalisme (HS : 88) de instrumentalistische technologieopvatting en de strategisch-instrumentalistische mensopvatting (HS : 67), de blauwe razernij (HS : 197).

Dit proces van demonisering, dat als een rode draad door Het Sienjaar loopt is vooral suggestief van aard. Ergerlijk is de voortdurende vermenging van reële trends, die

men beweert vast te stellen (ver-ikking, fragmentering, flexibilisering, globalisering) met het niveau van de ideeën (neo-liberalisme, vrije concurrentie, rationalisme). Men getroost zich nergens de moeite de ideeën van het verfoeide liberalisme te analyseren en het verband te leggen met de soms betwistbare feitelijke trends. Dit is wellicht een goede tactiek om de achterban te mobiliseren. Het helpt het debat over de toekomst van Vlaanderen op middellange termijn- toch de ambitie van Het Sienjaal- geen moer vooruit.

Deze tactiek van suggestieve demonisering is ook het geval voor de ecologische analyse en het ecologische contract. Nergens wordt systematisch aangetoond dat effectieve milieuproblemen worden veroorzaakt door een toepassing van de vaag gedemoniseerde liberale principes. Integendeel, vele, door het Sienjaal aangehaalde milieuproblemen zijn eerder te wijten aan de onwil om liberale principes toe te passen en aan de interventies van het door Het Sienjaal zo verheerlijkte Vadertje Staat. Ter illustratie van deze stelling grijpen we terug naar drie, in Het Sienjaal vermelde milieuproblemen : de uitputting van grondstoffen (HS :70, 74, 96), de milieuvervuiling (HS : 71, 73, 96), de Vlaamse ruimtelijke ordening (HS : 72, 99).

De uitputting van de grondstoffen vindt , aldus Het Sienjaal, zijn oorsprong in het feit dat de noodzakelijke hulpbronnen nauwelijks worden doorgerekend, noch in de nationale rekeningen, noch in de internationale handel. Dat bepaalde grondstofprijzen de eindigheid, of m.a.w. de schaarste, niet weerspiegelen, is wellicht juist. De oorzaak hiervan moet echter niet in liberalisme, kapitalisme, individualisme, enz. gezocht worden. Men moet geen Nobelprijs economie gehaald hebben om te weten dat private eigenaars van grondstoffen (hetzij individuen, hetzij profit of non-profit-ondernemingen) de prijs van de verhandelde grondstof zullen verhogen naarmate de grondstof schaarser wordt. Zij doen dit uiteraard niet zozeer met het oog op de toekomst van de mensheid, maar wellicht voornamelijk uit eigen belang, nl. de maximalisatie van de opbrengst van de verkoop van grondstoffen of van de meerwaarde bij de verkoop van de stock van grondstoffen. Het ongewild maar positief gevolg van deze prijsstijging is een reductie van het verbruik en een stijgende interesse voor onderzoek in en ontwikkeling en verkoop van substitutiegoederen. Mochten alle grondstoffen onder een stabiel regime van private eigendomsrechten beheerd worden, dan zou de eindigheid ervan zich optimaal in de prijzen vertalen, hetgeen zou leiden tot een aanpassing van productief en consumptief gedrag en op lange termijn zelfs tot een aanpassing op demografisch vlak.

De realiteit is evenwel anders : voornamelijk in de ontwikkelingslanden worden de grondstoffen in theorie beheerd door "de staat, het volk, de gemeenschap", in werkelijkheid door inhalige dictators zoals Suharto en Saddam Hoessein. Dit "publieke" eigendomsrecht, meestal ingevoerd onder een ideologische vlag, die verwant is met de Sienjalisticshe geloofsbelijdenis, garandeert geenszins de ongewilde maar positieve signaaleffecten van het beheer onder privaat eigendomsrecht. De klik, die meestal onder de vlag van het algemeen belang de grondstoffen uitbaat, heeft slechts een korte-termijnbelang, nl. de termijn gedurende dewelke zij de politieke touwtjes in handen kan houden. Anders dan de private eigenaar heeft zij geen belang in de waarde van de grondstoffenstock bij een

eventuele toekomstige verkoop. De stock wordt haar wellicht door een nieuwe kliek onder een andere vlag gewoon afgepakt. Het resultaat hiervan is dat de grondstoffen zo snel mogelijk, desnoods aan lage prijzen op de wereldmarkt worden gegoooid. Wie profiteert hier hoofdzakelijk van? Niet alleen de huidige generatie van consumenten in de rijkere landen, maar ook de leveranciers aan deze regimes, zoals in geen geringe mate de wapenhandelaars.

Eerder dan zijn pijlen te richten op het liberalisme zou Het Sienjaal beter opkomen voor een rationeel regime van eigendomsrechten over de grondstoffen in de derde wereld.

Het Sienjaal laat uiteraard ook niet na te wijzen op de talrijke vormen van milieuvervuiling en op de negatieve milieu-effecten die zich voordoen op zeer grote afstand of op zeer lange termijn. De industriële activiteit in Polen doodt inderdaad bossen in Finland. In het ecologisch contract wordt dan ook gepleit voor een basisrecht op gezonde leefomgeving en natuur (HS : 96).

Ook dit euvel, dat overigens veel erger is in de vroegere socialistische dan in de "kapitalistische" wereld, moet men niet ondoordacht op rekening schuiven van het liberalisme of gelijkaardige demonen. Het is evident dat talrijke kapitalistische bedrijven soms door schuldige nalatigheid het milieu, de gezondheid en zelfs het leven van omwonenden hebben aangetast ten einde hun winstmarges te verhogen. Het drama van Bhopal en Union Carbide zou ons nog vers in het geheugen moeten liggen. Zoals in een "kapitalistisch" systeem het de kapitalistische bedrijven zijn die het milieu vervuilen zo zijn het in een socialistisch systeem de staatsbedrijven die voor de vervuiling zorgen.

Deze nogal lapidaire vaststelling geeft aan dat het niet zozeer aan de bedrijven zelf ligt maar wel aan (privaat, staats-, kapitalistisch, socialistisch) het juridisch-politiek kader waarin zij opereren. In nogal wat rechtshistorische literatuur (Bouckaert : 1990; Meiners en Yandle : 1994; Horwitz : 1984) werd aangetoond dat gedurende de 19^e eeuw het ("liberale", "individualistische") eigendomsrecht, op basis van hetwelk de vervuiler kon worden aangepakt, werd afgezwakt ten einde de industriële expansie te bevorderen. Dit was een industrialistische overheidspolitiek, gericht tegen de liberale eigendomsorde. Wil men derhalve de milieuvervuiling verder terugdringen -men is, zoals hierboven gezegd, reeds aardig op weg- dan moet men zijn heil niet zoeken in basisrechten, die door hun vaagheid meestal een vrijbrief vormen voor bureaucratische expansie, maar wel in een precisering, herschikking en betere sanctionering van de "individualistische" eigendomsordening, waardoor men beter zijn leven, gezondheid, woon- en werkomgeving tegen milieustoornissen kan verdedigen. Voorbeelden in die zin zijn juridische instrumenten zoals de objectieve aansprakelijkheid, "class action", het vorderingsrecht van milieuverenigingen. Benevens deze juridisch-politieke stappen mag men tevens het effect van een goede milieureputatie niet onderschatten. Dit leidt de bedrijven ertoe vrijwillig, via allerlei milieuafspraken en convenanten stappen te zetten naar een spontane reductie van de milieuvervuiling.

Als voorbeeld kan hier het Factor Vier-project van Claude Fussler, vice-president van Dow Chemical, aangehaald worden. Dit project beoogt via vrijwillige regelingen de milieuvervuiling over 15 jaar tot 25% , en tegen 2027 tot 10 % te reduceren. Alsdan zullen we het streefdoel van duurzame ontwikkeling gehaald hebben(Fussler &James : 1995).

Het kon niet anders of Het Sienjaar moest wijzen op de chaotische ruimtelijke ordening in Vlaanderen. De ramp op dat vlak wordt verklaard door een gebrek aan planning en een besluitvorming op basis van cliëntelisme (HS : 72). Het is de auteurs blijkbaar ontgaan dat sinds 1962 het gehele Belgische grondgebied aan planning werd onderworpen. De overheid trad inderdaad "sturend" op door van op de Brusselse tekentafels alle percelen planmatig in te kleuren als woongebied, industriegebied, ambachtelijk gebied, natuurgebied, enz. Het cliëntelisme vertaalde zich niet alleen op het niveau van de gewestplannen, waar soms met kleurtjes werd geknoeid, maar voornamelijk op het niveau van de gemeentelijke plannen van aanleg en de bouw- en verkavelingsvergunningen. Gemeentebesturen, die zeer dicht staan bij hun kiespubliek, vertoonden de neiging de wensen van hun bouwlustige kiezers in te willigen. De vraag stelt zich of het met een "radicaal-democratische" besluitvorming, waarbij iedereen bij alles moet betrokken worden, anders zal gaan. Of is de radicaal-democratie slechts een dekmantel voor een almachtige bureaucratie, die van zichzelf beweert dat ze de "ware" belangen van het volk beter kent dan het volk zelf ?

De "ramp" in de ruimtelijke ordening in Vlaanderen komt niet van het liberalisme, de markt, het kapitalisme, het individualisme enz. Wel van het overhevelen van macht vanwege individuele eigenaars en bewoners naar plannende politieke instanties. Voor het feit dat deze instanties hun macht niet hebben aangewend om allerlei abstracte ideaalbeelden uit te voeren, maar wel om allerlei concrete politiek-electorale en soms financiële voordelen binnen te rijden, moet men achteraf geen krokodillentranen plengen. In plaats van te pleiten voor nog meer "sturing", "planning", "verkavelingsstop", "trendbreuk", enz. vormt de ramp van de ruimtelijke ordening in Vlaanderen een goede aanleiding om het dirigistische model van ruimtelijke ordening in vraag te stellen en modellen te ontwikkelen van spontane ruimtelijke ordeningen, gebaseerd op private verkavelingen, condominium-regelingen, privaat-publieke samenwerking, fiscale kostprijstoerekening van het openlandschapsverbruik, enz.

5.De remedies van Het Sienjaar : erger dan de ziekte ?

Benevens de demonisering van alles wat naar liberalisme en vrije markt ruikt, kan men nog een andere vaste trend in Het Sienjaar onderkennen, nl. de verheerlijking van de overheid als omnicompetente en onnipotente probleemoplosser.

In het deel over ecologie vinden we referenties terug zoals : belangrijke en sturende rol van de overheid (HS : 98), sturing van de vraag van het particuliere personenvervoer (HS : 99), sturing van het investeringsbeleid in de landbouwsector (HS : 99), een (sociaal aanvaardbare) CO2 en energietaks (HS : 100), milieueducatie gekoppeld aan dwingende maatregelen (HS : 100), de milieuwetgeving versterken in

Vlaanderen (HS : 102), waar nodig zelf (nl. de overheid) milieutaken uitvoeren (HS : 103).

De auteurs houden zich echter wijselijk op de vlakte op twee cruciale punten : ten eerste wordt nooit gepreciseerd volgens welke criteria deze versterkte, plannende en sturende overheid moet opereren; ten tweede, wordt zelfs geen begin gemaakt van enige institutionele vormgeving van de radicaal-democratische besluitvorming. Neem nu de bestendig terugkerende "sturende rol van de overheid ". Aan dit begrip kan ook een liberale invulling gegeven worden. Indien men met overheidssturing zou bedoelen dat de overheid een normatief kader moet handhaven, waardoor de milieukosten, die door bedrijven en particulieren op andere personen en op collectieve milieugoederen worden afgewenteld, worden teruggedrongen (liefst door aansprakelijkheid, maar ook door heffingen en belastingen), dan is dit perfect in overeenstemming met de liberale filosofie terzake. Mochten de stellers van Het Sienjaar dit bedoelen dan zijn de hiernavolgende kritieken niet op hen van toepassing. In dit geval is er dan ook geen nood aan een "alternatief" voor het verfoeide liberalisme.

Indien onder sterke en sturende overheid een instantie wordt verstaan die zich substitueert aan de vrijwillige interactie en burgers en bedrijven en dicteert wat zij moeten produceren en consumeren, die de prijzen oplegt, die bepaalt welke milieu-investeringen zij moeten uitvoeren, welke milieugoederen moeten beschermd en gesubsidieerd worden, dan moet met de volgende waarschuwingen rekening worden gehouden :

a) het gevaar van vermenging tussen economische invloed en politieke macht

Ook Het Sienjaar wijst, bijna stiekem en terloops, op de onmacht van de planeconomieën ten aanzien van het milieuprobleem. Over het waarom hiervan wordt in "de analyse" geen woord vuil gemaakt. De desastreuze toestand waarin de concrete utopisten van het reële socialisme het milieu in Oost-Europa hebben nagelaten, is niet alleen te wijten aan technische achterstand. Dit is ook het gevolg van een essentieel kenmerk van het toenmalige politieke systeem, nl. de volkomen vermenging van de politieke macht met de economisch productieve sector. Staat en bedrijfsleven waren tot één gigantisch machtsapparaat versmolten. Economische "successen" in de zin van stijgende productiestatistieken, waren ook de parameters van het politieke succes. Het leven en de gezondheid van de burgers werd volledig ondergeschikt gemaakt aan de ontplooiing van de socialistische productie. Hier ligt dan ook het wezenlijke verschil met de door Het Sienjaar verketterde liberale markteconomie. In dit stelsel wordt een scheiding van het politieke en het economische voorgestaan. De bedrijven ("kapitalistische", maar ook coöperatieve en non-profit-ondernemingen) staan in voor de productie, wijl de overheid waakt over de handhaving van de rechtsnormen, waarbinnen de bedrijven moeten opereren. De scheiding tussen het politieke en economische, die in de westerse industrielanden nog verre van volmaakt is, is dan ook een waarborg voor een goede milieuzorg. Omdat de overheid zich in de liberale rechtsstaat niet mag identificeren met de belangen van de productieve sector, maar zich moet inzetten voor de onpartijdige handhaving van rechtsnormen, die o.m. ook de milieugoederen beschermen,

beschikken degenen die zich inzetten voor het milieu tenminste over een forum (bv. de rechtbanken, een vrije pers, lokale en nationale democratische fora) om hun bezorgdheid en aspiraties op een onafhankelijke wijze te uiten en desnoods de milieuregelen af te dwingen. Het is niet via de ontmanteling van de onpartijdige rechtstaat ten voordele van een "actieve" "sturende overheid, dat de weg naar een betere milieuzorg loopt. Wel via een versterking ervan. Het wordt tijd dat milieuactivisten met eerlijke intenties de juiste lessen trekken uit het milieufailliet van het reële socialisme.

b) de sturende overheid worstelt met het probleem van de relevante kennisgaring, ook inzake milieubeleid.

Het probleem van een centraal geleide economie is niet alleen van politieke aard, nl. de bureaucratie die zich substitueert aan de noden van de bevolking. De centraal geleide economie lijdt ook aan een inherent economisch probleem, nl. de centrale, plannende instanties zijn niet in staat, ook al zijn ze van goede wil, de relevante kennis te vergaren die hen moet toelaten de economie te beheren op een wijze, die ook maar in de buurt komt van de efficiëntie van een markteconomie. In een markteconomie, waar zowel de productiefactoren arbeid als kapitaal onder een regime van private eigendom vallen, komt de verspreide kennis omtrent de relatieve schaarste van de productiefactoren aan de oppervlakte via marktprijzen, die door de eigenaars van de productiefactoren worden aangerekend voor de inzet ervan in het productieproces. Wat betreft de factor kapitaal zijn dit de intresten en dividenden. Wat betreft de arbeid zijn dit de lonen. Verschuivingen in relatieve schaarste zullen leiden tot een aanpassing van de prijzen der productiefactoren (Steele 1992 : 229-253)

De staat, de gemeenschap, het Ministerie van Productie of wie dan ook als collectieve eigenaar van de productiemiddelen optreedt, ontbeert, ook al wordt zij "radicaal-democratisch" geleid, deze door marktprijzen gereveleerde kennis. Zij kan zich slechts baseren op de arbitraire rapporten van de aan haar ondergeschikte bureaucraten, die liefst vertellen wat bovenaan graag wordt gehoord. Ook wanneer men de planeconomie slechts op fractionaire wijze invoert voor bepaalde milieusectoren, zal het euvel van de falende planeconomie zich voordoen. Dit is vrij evident voor wat betreft de keuze van de milieutechnologie. De overheid ontbeert zowel de kennis als de prikkel om de beste en goedkoopste milieutechnologie inzake milieupreventie (bv. filters, waterzuiveringsinstallaties) op te leggen. Een "command and control"-benadering, die de Sienjaar-voorkeur lijkt weg te dragen, moet ter zake leiden naar verspilling en vriendjespolitiek. Het is dan ook geraadzaam hier de vrije markt te laten spelen : de overheid beperkt zich tot het uitvaardigen en handhaven van een milieunorm (immissie-, emissie-, lozingsnorm) en laat het aan de bedrijven over om de technologische middelen te kiezen, die nodig zijn om aan de milieunormen te voldoen. Het probleem van efficiënte kennisgaring stelt zich evenwel ook voor de allocatie van milieugoederen. De vraag naar natuurrecreatie en natuurgenot is dikwijls competitief met een vraag naar goederen, waarvan de productie leidt naar natuurverbruik en natuurdestructie. Tenzij men het radicaal anti-humanistisch standpunt van de "deep ecology" bijtreedt en het menselijk ras wil decimeren (Bouckaert 1996 : 380) , zal men bestendig geconfronteerd worden met afwegingen van natuurbehoud enerzijds

en natuurverbruik anderzijds. Dit soort afwegingen heeft een bijna visuele weerslag op de hoeveelheid ruimte die ter beschikking wordt gesteld aan wonen, industrie en geïndustrialiseerde landbouw enerzijds, en aan "zachte" bestemmingen zoals natuur- en parkgebieden anderzijds. Laten we het probleem van de toekomstige generaties hier voorlopig buiten - het komt later aan bod- dan stelt zich hier ook de vraag hoe we in deze afweging het best aan de wensen van de bevolking tegemoet komen. Deze vraag stelt zich niet alleen op puur kwantitatief vlak (bv. zoals in het ruimtelijk structuurplan Vlaanderen, hoeveel % natuurgebied, landbouwgebied, enz.), maar zij stelt zich ook voor meer subtiele problemen zoals waar moeten natuurgebieden behouden blijven of gecreëerd worden en welk soort natuurgebieden moet verkozen worden. Ook inzake de allocatie van de milieugoederen is het geraadzaam zoveel mogelijk op de vrijwillige interactie van de markt te vertrouwen. In de VS, een land met een hoge reputatie inzake natuurbehoud, spelen talrijke private natuurorganisaties, zoals de Sierra Club, handig in op de grote vraag naar natuurrecreatie en natuurbehoud, ten einde met vrijwillig ingezamelde fondsen grote terreinen aan te kopen om ze nadien een groene bestemming te geven. Ook in Vlaanderen zijn er voorbeelden van natuurbehoud via de vrijwillige actie vanwege private eigenaars (bv. het zwin en de Compagnie de Zoute) . Wie daarentegen vertrouwd is met de mozaïek van onze plannen van aanleg, weet met welk gebrek aan deskundigheid de natuurgebieden soms worden ingeplant en derhalve worden versnipperd.

Het bij voorkeur beroep doen op de marktinteractie, ook inzake de allocatie van milieugoederen, sluit evenwel niet uit dat zich hierbij marktfaalingen kunnen voordoen, waar- door een corrigerende ingreep vanwege de overheid noodzakelijk wordt. Inzake de bescherming van de open ruimte stelt zich inderdaad, door het feit dan men via de openbare wegen kan genieten van het ongeschonden gelaten landschap zonder er iets voor bij te dragen, een zogenaamd "publiek goed" - probleem. Zonder enige door de overheid opgelegde bescherming is het waarschijnlijk dat velen erop zullen speculeren dat de ander wel zal afzien van bouwen verkavelingsplannen ten einde zelf als villabewoner op het platteland gratis van de openruimte te genieten. Aangezien velen zo redeneren leidt dit tot het resultaat dat er geen ruimte meer overschiet. Deze theorie van marktfaaling en publiek goed biedt ons een klaar argument om een welomschreven overheidsinterventie te verrechtvaardigen. Het Sienjaar daarentegen produceert niets meer dan holle slogans tegen het marktmechanisme en ten gunste van overheidssturing.

c) overheidsfaaling en belangengroepen.

Het Sienjaar erkent vluchtig de realiteit van het overheidsfalen (HS : 123), maar voegt er onmiddellijk aan toe dat dit geen reden mag zijn om het overheidsoptreden te reduceren tot het domein waar zich marktfaaling voordoet. Kortom, ook waar de markt niet faalt en vraag en aanbod optimaal wordt gecoördineerd moet de overheid "pro-actief" kunnen tussenkomen.

Het vluchtig aanhalen van het fenomeen van de overheidsfaaling is blijkbaar bedoeld om zich in te dekken tegen kritiek van eenzijdigheid. Het Sienjaar trekt echter geenszins zijn lessen uit de theorie van de overheidsfaaling. Anders dan Het Sienjaar

voorhoudt, bekritiseert de theorie van de overheidsfaling niet alleen de "bureaucratisering" van de overheid (HS : 124). De kritiek gaat veel verder. Overheidsbeslissingen impliceren immers steeds collectieve beslissingen die voor alle burgers gelden. Daardoor ontstaat de vitale kwestie hoe de individuele preferenties in deze ene collectieve beslissing kunnen vertaald worden. Tussen de individuele preferentie en de collectieve beslissing situeren zich noodzakelijkerwijs allerlei storende factoren zoals rationele onwetendheid, plunderende meerderheden, belangengroepen. Bovendien situeren zich ook tussen de collectieve beslissing en de concrete vertaling ervan in uitvoerende maatregelen en de praktische toepassing ervan allerlei storende factoren zoals de bureaucratie, de corruptie, de lobbies en de belangengroepen. De theorie van de overheidsfaling wijst er in de eerste plaats op dat men dit probleem het best vermijdt door van collectieve beslissingen gewoon af te zien en de burgers toe te laten hun preferenties te uiten via vraag en aanbod op de markt, wanneer er zich tenminste geen marktfalingen voordoen.. De theorie van de overheidsfaling wijst er bovendien op dat zelfs marktfaling nog geen voldoende reden is om overheidsinterventie in te roepen. De overheidsfaling die ermee gepaard gaat, kan immers groter zijn dan de nadelen van de marktfaling. Overheidsfaling en marktfaling dienen derhalve tegen elkaar afgewogen te worden.

Het fenomeen van de overheidsfaling doet zich evenzeer voor in het milieubeleid.

Het Sienjaal heeft het dikwijls over de actoren (HS : 98), de doelgroepen (HS : 98,103), de sociale partners(HS : 99), het maatschappelijk middenveld (HS : 197), waaruit mag afgeleid worden dat aan allerlei belangengroepen en "one issue"-groepen een grote rol wordt toebedeeld in milieubeleid. Terloops weze opgemerkt dat er geen "blauwe razernij" (HS : 197) bestaat tegen vrijwillige groeperingen van allerlei slag, zolang zij de overheidsmacht maar niet koloniseren en zich niet substitueren aan de beslissing van representatieve democratische organen. In de literatuur over overheidsfaling wordt er overvloedig op gewezen dat de overheid niet werkt zoals ze zichzelf beschrijft. Beslissingen, die formeel gezien berusten op een meerderheid van democratisch verkozenen, zijn zeer dikwijls de resultante van hetzij compromissen tussen belangengroepen, hetzij van bureaucratische willekeur. In vele gevallen gaat het om belangengroepen die slechts een minieme fractie van de bevolking vertegenwoordigen, maar die omwille van hun slagkracht, hun stoorvermogen, hun financiële macht of omwille van hun toegangsmogelijkheden tot een gedeelte van de kiezers in de periode tussen de verkiezingen, een disproportionele invloed uitoefenen op de beleidsmakers. Het schoolvoorbeeld hiervan in Vlaanderen en Wallonië is uiteraard de macht van de georganiseerde landbouwsector, waarmee één van de auteurs van Het Sienjaal overigens bijna lijfelijk werd geconfronteerd.

Dit probleem wordt door Het Sienjaal volkomen "weg" verondersteld. Het wazig gepraat over "radicaal-democratische " besluitvorming helpt ons niets vooruit in de strijd tegen dit neo-corporatistisch complex.

Daarentegen worden vanuit liberale hoek tenminste een aantal denkpijles aangereikt, waar men op zoek kan gaan naar verbeteringen op dat vlak. Waar men

milieuproblemen kan oplossen via (ecologisch bijgestuurde) algemene rechtsnormen, waarbinnen zich vervolgens de marktinteractie kan ontplooiën, is dit als een "first best" te verkiezen. Waar dit niet kan, omwille van marktfalingen, moet er zorg voor gedragen worden dat de besluitvorming in handen van de democratisch verkozen organen blijft, gecombineerd met de mogelijkheid van een referendum.

d) Wat met de belangen van de toekomstige generaties ?

Het Sienjaar roept ook de zorg voor de belangen van de toekomstige generaties in als argument voor een sturende overheid. De overheid moet zorgen voor een rechtvaardige verdeling van het beschikbare milieu over de toekomstige generaties (HS : 76, 101). De overheid moet dus niet alleen herverdelen tussen hoge en lage inkomens, tussen rijke en arme landen, maar ook tussen het heden en de toekomst. Zij moet ervoor zorgen dat de huidige generaties de schaarse milieugoederen niet opsouperen. Anders worden onze kinderen en kleinkinderen gedoemd te leven , ja zelfs langzaam uit te sterven, in een ongezonde, sterk vervuilde en onleefbare omgeving.

De morele bekommernis omtrent het lot van de toekomstige bewoners op het "ruimteschip aarde" staat hier uiteraard niet ter discussie. De relevante vraag hier heeft betrekking op de instituties die deze bekommernis het best tot haar recht laat komen. Anders gezegd, via welke politieke en juridische instellingen wordt onze bekommernis omtrent het milieulot van onze kinderen, kleinkinderen en verdere nazaten op optimale wijze omgezet in concrete beslissingen inzake gebruik, verbruik, behoud en allocatie van schaarse milieugoederen en inzake doeltreffend onderzoek naar substitutiegoederen.

Opnieuw lijkt Het Sienjaar zijn heil te zoeken in de tussenkomst van de sturende overheid. Blijkbaar koestert men van de overheid het beeld van een alziende en welwillende vader, ver verheven boven zijn onwetende, kortzichtige en egoïstische burgers. Een overheid die niet alleen perfect geïnformeerd is over de aanwezige menselijke kennis omtrent het milieu, maar die tevens de wensen kent van de toekomstige generaties. Vanuit deze god de vader-positie verdeelt de overheid dan de milieugoederen over de huidige en toekomstige generaties.

Deze "engelachtige " visie op de overheid is, zoals eerder reeds werd beklemtoond , een illusie. Een overheid, die min of meer democratische functioneert, staat niet los van de samenleving waarbinnen zij optreedt. Het overheidsbeleid reflecteert derhalve tot op grote hoogte het moreel bewustzijn van de leden van de samenleving. In een samenleving, overwegend bevolkt met burgers, behept met een "après nous le déluge"-mentaliteit, zal het overheidsbeleid ecologisch gezien hoogst verspillend zijn. In een samenleving, bevolkt met burgers, geïnspireerd door een hoog moreel besef omtrent de toekomst van onze planeet, zal het overheidsbeleid eerder beantwoorden aan het model van duurzame ontwikkeling.

Wie het lot van de toekomstige generaties in zijn hart draagt, moet zich in de eerste plaats een morele en pedagogische opdracht toemeten. Een vrije samenleving, waarin het onderwijs en het verenigingsleven nog niet verstaatst is, biedt ons zoveel

mogelijkheden tot morele gedragsbeïnvloeding via het verspreiden van kennis over de milieueffecten van ons handelen. Men mag niet nalaten hier te wijzen op de cruciale rol van het gezinsleven en het ouderschap. Voornamelijk bij mensen, die een concreet engagement hebben genomen in de opvoeding van hun kinderen, zal de zorg voor de toekomstige generaties een reële weerklank hebben. De dagelijkse en daadwerkelijke ontmoeting met de concrete behoeften van leden van de toekomstige generatie is wellicht een steviger garantie voor een lange tijdshorizont, dan het vrijblijvend gezwets van machtshongere intellectuele profeten. Het gezin blijkt nochtans niet populair te zijn bij de sienjalisten. Wellicht vormt het een vervelende barrière voor de almacht van de sturende staat.

De relatie tussen het moreel bewustzijn van de bevolking en het ecologisch zorgvuldigheidsniveau in het overheidsbeleid is evenwel niet steeds gelijk. Ook de institutionele structuur van het overheidsoptreden is van belang. Anders gezegd, onder bepaalde vormen van overheidsoptreden is het morele bewustzijn bij de bevolking veel effectiever dan onder andere vormen.

Vergelijken we enerzijds een dirigistisch ("sturende" in Sienjaal-zin) optreden waarin het milieubeleid wordt gevoerd via collectieve beslissingen, en anderzijds een optreden dat zich beperkt tot het scheppen van een kader van individuele milieurechten, waarbinnen individuen en vrijwillig gevormde collectiviteiten kunnen optreden.

Wanneer de meerderheid een "après le déluge"mentaliteit koestert, dan is het dirigistisch model, waarin alles via collectieve beslissingen wordt geregeld, een regelrechte ramp. Stel dat er een collectieve beslissing moet genomen worden over het behoud van bossen met een unieke biodiversiteit. Indien 51 % er een "après le déluge"mentaliteit op nahoudt, dan zullen , onder het regime van de collectieve beslissing, alle bossen moeten verdwijnen. Onder het regime van het individuele eigendomsrecht zullen slechts de "après nous le déluge"-eigenaars hun bossen rooien. De overigen zullen de bossen bewaren, eventueel financieel gesteund door 49 % van de bevolking.

Men kan natuurlijk stellen dat het regime van de collectieve beslissing in het geval van een morele meerderheid tot betere milieuresultaten zal leiden : de 51 % moreel ingestelden zullen de 49 % "après nous le déluge"-ingestelden dwingen tot milieubehoud. Dit laatste is echter niet gegarandeerd. Eerder hebben we erop gewezen dat er zich tussen de individuele preferenties en de collectieve beslissing allerlei storende factoren situeren. Inzake de keuze tussen huidig verbruik of behoud voor toekomstige generaties is het zeer waarschijnlijk dat deze storende factoren de beslissing eerder in de richting van een korte termijn-optiek zullen duwen. Het is immers veel gemakkelijker groepen te mobiliseren voor korte-termijn-belangen dan voor lange-termijn-belangen. Voornamelijk in de periode na de roes van collectieve euforiemomenten (betogingen, redevoevingen, verkiezingen), wanneer het gefluister en geschuij begint in allerlei zichtbare en minder zichtbare orakels van de macht (comités, stuurgroepen, sociaal overleg, kabinetsvergaderingen) winnen de korte termijn-belangen het eerder omdat zij effectiever zijn georganiseerd.

Het is allesbehalve evident dat de zorg voor de toekomstige generaties ons naar meer sturende staat moet voeren. Integendeel. Voornamelijk in landen, waar korte termijn-beslissingen zeer sterk doorwegen omwille van een lagere levensstandaard, zal de sturende overheid meestal aansturen op een snel milieuverbruik. Dit kan voorkomen worden, niet allen via een verhoging van de welvaart ("wealthy is healthy") maar eveneens door het versterken van de liberale rechtstaatsgedachte en het benadrukken van individuele milieurechten tegen de sturende staat.

Dit alles belet uiteraard niet dat er voor vele milieugoederen geen individuele milieurechten kunnen ingesteld worden omwille van de hoge exclusiekosten (bv. lucht, ondergrondwater). In deze gevallen moet het probleem wel opgelost worden via een collectieve beslissing en de regulering van het gedrag van de burger. Wanneer de overheid echter ontlast kan worden van alle beslissingen, die via een kader van individuele milieurechten kunnen geregeld worden, dan wordt het toezicht op het overheidshandelen vanwege de moreel bewuste burger haalbaar.

De totalitaire democratie, waarbij in principe omtrent alles en nog wat collectieve beslissingen kunnen genomen worden, leidt, aldus de joodse filosoof Talmon (Talmon, 1970) naar een brutale totalitaire dictatuur. Ook dit signaal mag niet vergeten worden.

Boudewijn Bouckaert